

ПОВЕЋАЊЕ ЕКОНОМСКИХ НЕЈЕДНАКОСТИ КАО ИЗАЗОВ БЕЗБЕДНОСТИ

Драган Јевтић

Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Функционисање глобалне економије на почетку 21. века и њен утицај на свакодневни живот, захтева научни приступ и аналитичко сагледавање. Светски систем поларизован је на мањи број успешних земаља и велики број неуспешних. У пракси су испољене бројне и противуречне тенденције у функционисању тржишног принципа привређивања без државног интервенционизма у економској сфери, као и у прихватању готових рецепата који су третирано као универзални у спровођењу реформи датих од међународних организација, које су довеле до повећања економских неједнакости. Економске неједнакости су повећане у времену владавине неолибералног капитализма и настављају и даље да се умножавају.

Економске неједнакости доводе до неједнаких услова живота, угрожавајући безбедност великог броја људи и производећи социјалне проблеме, који су најчешће изражени у порасту сиромаштва и незапослености. Повећање економских неједнакости и поларизација између богатих и сиромашних, са постепеним смањењем броја припадника средње класе, посебно је значајно сагледати у САД, као колевци неолибералног економског модела. Економске неједнакости порасле су и у другима развијеним земљама, као и већини мање развијених земаља.

У раду се анализира утицај повећања економских неједнакости на угрожавање људске безбедности, чиме се умножава популација испод границе сиромаштва. Сиромаштво је основни изазов и ризик безбедности појединца, јер је оно мултипликатор других ризика. Изазови безбедности, као потенцијални облици угрожавања, добијају негативан предзнак и повећавају могућност да пређу у непосредније облике угрожавања, у ризике и претње.

Кључне речи: *економске неједнакости, сиромаштво, изазови безбедности, људска безбедност*

Увод

У оквиру неолибералног економског модела карактеристична је тенденција ка повећању богатства развијених и продубљивању сиромаштва неразвијених. Становиште глобалне економије не учава у довољној мери проблем економске неједнакости и начин расподеле оствареног друштвеног богатства. Заступање неолибералних економских принципа и начина функционисања глобалне економије, без корективних механизма, нарочито је испољено од мултинационалних корпорација и

финансијских институција чији је један од основних интереса приступ тржиштима земаља у развоју, у којима стичу бројне предности за остварење високих профита.

Циљ транснационалних компанија своди се на обезбеђење рекордног профита уз уклањање социјалних и фискалних ограничења, што истовремено значи смањивање радне снаге. Минимизирањем улоге државе створена је могућност да се вредновање националних привредних политика интернационализује и да се њихова ваљаност потврђује на међународним берзама, што такође условљава повећање незапослености.

Од седамдесетих година 20. века до данас дошло је до повећања економских неједнакости између појединих држава и унутар самих држава. Услед повећања економских неједнакости због неравномерне дистрибуције оствареног богатства, долази до угрожавања људске безбедности услед економске небезбедности појединаца. Са повећањем економских неједнакости, повећава се број људи који се налазе испод границе сиромаштва.

Сиромаштво је повезано са једном од основних претњи људској безбедности, као што је глад. У 2010. години у свету је гладовало око милијарду људи. Међутим дистрибутивни и политички фактори нису кључни узроци глади. Индијски филозоф и добитник Нобелове награде за економију Амартја Сен показао је у својим радовима да глад не настаје као резултат недостатка хране, већ као резултат економских и политичких неједнакости.¹

Сиромаштво као последица економских неједнакости јесте изазов по безбедност појединца, али се често третира и као изазов по националну безбедност.² Сиромаштво је један од главних узрока слабљења државе.³ Сиромашни имају много веће шансе да их захвати грађански рат пре него богате.⁴

Под појмом изазов подразумевају се појаве или процеси који су могући и вероватни, свеобухватни и вишесмерни. У почетку су обично неутрални, али почетна неутралност током времена може да задобије негативно или позитивно усмерење. Ако настане негативна усмереност, тада изазови прерастају у ризике повећавајући вероватноћу негативног утицаја на објекат безбедности.⁵

Изазови су потенцијални облици угрожавања стабилности и суверенитета државе и идентитета појединца и друштва. Они садрже бројне и вишесмерне облике угрожавања, из војног, политичког, економског, социјалног и еколошког сектора безбедности.⁶

Држава благостања и неолиберални економски модел

Развијене капиталистичке државе које су биле засноване на држави благостања оствариле су највећи прогрес педесетих и шездесетих година двадесетог века, када је након рата у њима владао национални консензус и идеје пуне запослености и социјал-

¹ Sen A., „Democracy as a Universal Value“. *Journal of Democracy*, Vol. 10, No. 3, (1999.): 3–17.

² Ејдус Ф., *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Службени гласник, Београд, 2012.

³ Rice, Graff and Pascual, 2010.

⁴ Collier and Hoeffler, 2004.

⁵ Concise Oxford Dictionary, Ninth edition, Oxford, 1997. p. 866.

⁶ Buzan B., *People, States and Fear*, 2nd edition, Harvester Wheatsheaf, London, 1991.

не сигурности. У том периоду примењени су истовремено механизми државне регулације и планирања у комбинацији са механизмима регулације тржишне привреде, што је у суштини представљао модел комбиноване привреде са идејама социјалдемократије.

Синдикати су остварили равноправан положај у преговорима са послодавцима, а законска регулатива створила је социјалну сигурност у оквиру институција система државне власти, без обзира на политичке промене на изборима. Оваква социјална решења за раднике уско су била повезана са идејом пуне запослености која је примењивана, а истовремено је била остварена потрошачка моћ становништва оличена у високом стандарду. Држава је на тржишту предузимала корективне мере, па је било мање економских неједнакости.

Држава благостања по Кејнзовом моделу имала је својих слабости, при чему се показала као нерационална, повлачећи за собом све веће расходе, укључујући социјална давања. У одређеном периоду у развијеним капиталистичким земљама истовремено су функционисали тржишно привређивање и приватно предузетништво са ограниченим утицајем државног интервенционизма, оличеним у капиталистичкој држави социјалдемократског типа, па је и у таквим условима дошло до најбржег развоја најразвијенијих капиталистичких земаља са мањим економским неједнакостима, што је доприносило већој људској безбедности појединца и мањем броју људи испод границе сиромаштва.

Првобитне промене националних политика најразвијенијих земаља требало је применом неолибералног економског модела да доведу и до промена националних политика недовољно развијених земаља, са циљем увођења тржишне економије, отварања националних економија ка међународној економији и стварања глобалног тржишта. Примена политике ММФ-а базирана је била на претпоставци да ће увођење приватног власништва и слободног тржишта довести земље у транзицији у државе благостања, али она није уважила разлике у привредним структурама појединих земаља, као и њихово социјално стање и искуства других земаља.

Основна претпоставка примене неолибералног економског модела била је да ће његовом применом доћи до економског развоја недовољно развијених земаља, при чему ће степен раста њихових економија бити већи него код развијених земаља, укључујући постепено повећање степена запослености ширењем ефеката интегрисане тржишне економије. На тај начин дошло би до смањивања разлика (приближавања) у стандарду грађана између недовољно развијених и развијених земаља, што би надале доvelo до такве расподеле оствареног друштвеног богатства у којој би сви имали користи.

Доношењем Вашингтонског консензуса 1990. године, Међународни монетарни фонд и светска банка условили су одобравање кредита земљама у транзицији прихватањем и спровођењем рестриктивне макроекономске политике, праћене потпуном приватизацијом. Таква неолиберална политика дала је у земљама у развоју лоше резултате.⁷ Дошло је до опадања стопе привредног раста, повећања незапослености, обарања потрошње и стандарда, одлива капитала по систему отплата и камата на спољни дуг, социјалних напетости, продубљивања кризе, повећања стопе инфлације, погоршања конкурентне способности привреда земаља у развоју и слабљења девизних курсева и девизних резерви.⁸ Није се остварило испуњење претпоставки да ће мање развијене

⁷ Стојановић И., *Држава и привредне реформе*, Прометеј, Београд, 2000.

⁸ Милашиновић Р., *Увод у теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004, стр. 397.

земље отварањем сопствених тржишта приходовати, већ је дошло до пада привредног раста са повећањем броја сиромашних људи.

Повећање сиромаштва нарочито је изражено на крају двадесетог века, указује Штиглиц, и поред „обећања о смањењу сиромаштва понављаном током последње деценије двадесетог века, стварни број људи који живе у сиромаштву је у том периоду порастао за скоро сто милиона. То се десило са просечним годишњим растом светског дохотка од око 2,5%”.⁹

Приватизација, дерегулација и приватна предузимљивост знатно су повећали економску ефикасност, али су и ослабили улогу социјалне државе и сузили економску помоћ, због чега су наступиле економске неједнакости и социјалне последице. Насупрот капитализму социјалдемократског типа (капитализам „државе благостања”), који је повећавао богатство и ширио добит на шире социјалне слојеве, неолиберални економски модел све брже увећава богатство елите, али истовремено повећава социјалне проблеме.

Економске неједнакости и социјални проблеми

Мерење неједнакости у расподели укупног дохотка дефинише се Гини коефицијентом и изражава се од 0 до 100 процената, при чему је Гини коефицијент нула ако сви њени грађани имају једнак доходак, а коефицијент је 100 када би сав доходак једне земље био додељен једном човеку.

Гини коефицијент показује све већа раслојавања људи по питању економских неједнакости. За Велику Британију Гини коефицијент је 34, чиме она спада у европске земље са највећим јазом између богатих и сиромашних. Неједнакост у расподели богатства је проблем на светском нивоу, с обзиром да 40 одсто светске популације (око две и по милијарде људи) живи са мање од два долара дневно, док десет одсто најбогатијих контролише чак 54 одсто укупног светског богатства. Премда се питање све већег богаћења богатих и сиромашење сиромашних често у расправама пребацује на терен сукоба заступника и противника капитализма, Гини коефицијент показује да се огромне социјално-економске разлике бележе и у САД и у Кини, али и у веома сиромашној Африци. Тако је, према последњим доступним подацима које је објавила америчка ЦИА, али и међународне економске организације, Гини коефицијент неједнакости прихода у САД износи чак 45 одсто, у Русији 42,2, Кини 41,5 (према појединим изворима 50), а Јапану 39,7. У богатом Хонгконгу коефицијент неједнакости у расподели богатства је чак 53,3, а и Бразил, као једна од најбрже растућих економија на свету, болује од тога и бележи Гини коефицијент од чак 56,7 одсто. Повећање социјално-економских разлика бележи се и у афричким државама као што су Намибија (70,7), Јужна Африка (65), Лесото (63,2), Сијера Леоне (62,9), Централноафричка Република (61,3), Замбија 50,8 и Гамбија (50,2). Упркос сиромаштву, сличан јаз имају и латиноамеричке државе – Хаити (59,2), Колумбија (58,5), Гватемала (55,1), Хондурас (53,3) и Чиле (52,4). Афричке и латиноамеричке државе бележе највеће разлике, јер у тим државама огроман број људи живи у ве-

⁹ Штиглиц Џ., *Противуречности глобализације*, стр. 19.

ликој беди, док узак круг велепоседника и индустријалаца узима за себе највећи део националног дохотка. Највећи раст неједнакости у расподели дохотка бележи Кина. Најмањи Гини коефицијент на свету има Шведска (23), а следи Норвешка (25), док је просек у Европској унији 30,4.¹⁰

Када се узме у обзир временска димензија настанка и развоја неједнакости, упоредна слика два временска периода, 1960–1980. и 1980–2000, која одговарају владавини два различита економска модела, показује да је по свим показатељима напредак у последње две деценије мањи, да је успорен или потпуно обустављен. У групи најсиромашнијих земаља пад је велики, од годишње стопе од 2% раст је пао на 0,5%. У групи средњих земаља пад је од 3,6% на 1%. У другом раздобљу незапосленост је и у земљама европске уније повећана 3–6 пута.¹¹

Социјална неједнакост између и унутар држава постаје све већа. У 90 земаља света економска ситуација је гора него пре десет или двадесет година, више од 1,5 милијарди људи живи са мање од 1 долара дневно. На другој страни 255 светских милијардера контролише више богатства него што износи годишњи доходак земаља у којима живи 45% светског становништва. Диспаритет у приходима између најбогатијих и најсиромашнијих земаља износио је шездесетих година 20. века 1:30, у време владавине неолибералног економског модела деведесетих година 1:60, а после само седам година 1:74, а потом 1:84. У земљама најбржег економског развоја забележене су истовремено високе стопе раста (5–6,5%) и драстично повећање социјалних неједнакости за 15–20%.¹²

Сиромаштво је као проблем посебно изражено у земљама у развоју. Према подацима Програма УН за развој око 1,5 милијарди људи у земљама у развоју зарађује мање од једног долара дневно. Према томе, сиромаштво није само израз незапослености већ и ниских прихода. Проблем сиромаштва се увећава јер се не реализује програм УН за помоћ земљама у развоју. Обавезе развијених земаља за помоћ је 0,7% БДП, али је тај износ испод 0,2% и ниједна земља из групе Г8 није испоштовала одредбе програма.¹³

Сиромаштво земаља Африке, Азије и Латинске Америке повећава се јер се повећавају дугови према страним повериоцима, јер највећи део прихода иде на отплату дугова који не могу да се покрију страним инвестицијама. Глад је врло распрострањена, од глади трпи око 600 милиона људи у свету, а од њених последица сваке године умре око 25 милиона људи у земљама у развоју. Последице глади највише погађају децу. Половина деце у земљама у развоју је неухрањена, а 90 милиона деце изложено је суровој глади, што годишње доводи до смрти око 7 милиона деце у земљама у развоју. У земљама у развоју живи око 4,4 милијарде становника (што је око 81% светске популације), па се тежина сиромаштва може сагледати и кроз следеће податке: 2,6 милијарди људи нема основне санитарне услове, 1,1 милијарди је без одговарајућег стана, 1,4 милијарди нема воде за пиће, 880 милиона нема здравствену заштиту, а половина деце школског узраста је ван система образовања.¹⁴

¹⁰ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>

¹¹ Ledger (2000), Globalisation, Global Business Policy Council

¹² Ledger (2000), Globalisation, Global Business Policy Council.

¹³ OECD Website, Internet, <http://stats.oecd.org>

¹⁴ World Development Report 2003.

И поред повећања животног стандарда у развијеним земљама, сиромаштво показује тренд раста. Број сиромашних у САД је 14,4%, В. Британији 10,8%, Јапану 9,5%, Француској 12,1%, Немачкој 8,3%, Холандији 7,3%, Шведској 6,5%, Норвешкој 6,4%, Финској 6,4%. Према подацима светске банке, где је дат приказ богатства и сиромаштва у свету, уочава се да сиромаштво у развијеним и неразвијеним државама света не само што се одржава већ се и повећава.¹⁵

Подаци указују да је сиромаштвом захваћен највећи број земаља света, насупрот којих је мали број земаља у којима је сконцентрисано огромно богатство, у којима живи свега 11% светске популације. Ризик повећања сиромаштва изражен је у готово свим земљама које су у процесу приступања слободном тржишту без веће улоге државе и са ограниченим ингеренцијама у економском животу. Тренутно у свету око 2,5 милијарди људи живи у сиромаштву (мање од два долара дневно по глави становника), а чак 1,4 милијарде људи живи у екстремном сиромаштву (мање од 1,25 долара дневно).¹⁶

Међународна организација рада процењује да тренутно три милијарде људи живи испод линије сиромаштва, која је постављена на два долара дневно. Џон Галбрајт, у предговору за Извештај о људском развоју Уједињених нација из 1998. године, показао је да 20% светске популације троши 86% свих произведених роба и услуга, док најсиромашнијих 20% троши 1,3%. Данас, 15 година касније, ове цифре су још лошије: најбогатијих 20% становништва троши 90% произведене робе, док најсиромашнијих 20% троши 1%. Такође се процењује да се 40% светског богатства налази у поседу 1% популације, док најбогатијих 20 људи има ресурсе једнаке као милијарда најсиромашнијих људи.¹⁷

На основу статистике ФАО-а, количина хране која се произведене приближно је пропорционална расту становништва. Међутим, храна није једнако распоређена, што је проблем данашњице. Док се у појединим земљама гладује, у другима се храна баца јер је има превише. Овакво стање је последица неједнаке распореде природних богатстава и неразвијености неких земаља (низак животни стандард). Сједињене Америчке Државе, Јапан, Швајцарска, Скандинавске земље, те земље ЕУ остварују висок приход по глави становника и имају веома развијену економију. Друге земље, као што су Бурунди, Конго, Либерија, Зимбабве, Еритреја, Сомалија, имају веома низак производ по глави становника, где БДП по глави становника достиже само 300 долара на годишњем нивоу. Велики број научника сматра да глад у свету није узрокована недостатком хране, већ њеном неједнаком расподелом. Док један народ задовољава минималне животне потребе, други народ задовољава своје хирове, расипајући храну, уништавајући природне ресурсе и загађујући животну околину.¹⁸

Генерални секретар Уједињених нација Бан Ки Мун изјавио је: „Мале акције предузете од стране сваког од нас, помножене бројем људи, могу да учине свет бољим“. У свету је данас, према статистикама, сваки шести становник гладан, што значи да скоро више од милијарду људи гладује. Милијарду је неухрањених и пола милијарде гладних људи, који су живи доказ неадекватне поделе хране. Свакодневно од глади умре 40.000 деце, што је око 18 милиона на годишњем нивоу. Да ли је потребно више од ових података да се људска свест промени?¹⁹

¹⁵ World Development Indicators 2006.

¹⁶ Rice, 2010.

¹⁷ J.B. Davies, "The World Distribution of Household Wealth", United Nations University 2008.

¹⁸ <http://www.faostat.fao.org/site/339/default.aspx>

¹⁹ <http://www.fao.org>

Када је у питању запосленост, међународна организација рада (МОП) упозорила је да мере строге штедње које спроводи низ земаља погађају тржишта рада широм света и прогнозирају пораст незапослених. У извештају МОП о светском тржишту рада у 2012. указано је да су строге фискалне мере штедње и реформе тржишта рада имале „катастрофалне последице“ по запошљавање, док истовремено углавном нису смањени дефицити. Упозорено је да владе ризикују да подстакну немире, сем уколико не буду комбиновале смањење издатака са отварањем нових радних места. У извештају објављеном уочи међународног Дана рада наведено је да је од финансијске кризе 2008. у свету изгубљено 50 милиона радних места и прогнозирано да ће стопа незапослености у 2012. износити 6,1 одсто, што значи да ће без посла бити 202 милиона људи, три одсто више од прелиминарно процењених 196 милиона у 2011.²⁰

У извештају је указано да је претња појаве социјалних немира у Латинској Америци смањена захваљујући побољшању изгледа за запошљавање, али је истовремено тај ризик повећан у већини земаља широм света. То је сасвим могуће с обзиром на смањење броја радних места и пораст неједнакости у приходима. У извештају се осуђују мере строге штедње за смањење приступа такозваног малог бизниса кредитима и дат је савет владама поново да успоставе кредитирање малих предузећа и усвоје мере за помоћ младим радницима и другим рањивим групама.²¹

Економске неједнакости увећавају се и у САД, која је колевка неолибералног економско-политичког модела. О томе говоре подаци да је у САД 1960. године просечна плата руководиоца највећих америчких корпорација након одбијених пореза и доприноса била 12 пута већа од просечне плате фабричких радника. До 1974. године плате и бонуси директора били су 35 пута већи од просечне плате радника у компанији. До 1980. године директор је зарађивао 42 пута више од просечног радника, што се десет година касније удвостручило на 84 пута више. Након тога дошло је до наглог убрзања неједнакости, па је средином деведесетих, према часопису *Business Week*, тај фактор био 135, 1999. године дошао је до 400, а 2000. године директор је зарађивао 531 пут више од радника. Ово су неки од показатеља чињеничног стања.²²

О стању у америчком друштву пише Џозеф Стиглиц, аутор је књиге *Цена неједнакости: Како данашње подељено друштво угрожава нашу будућност*. Он истиче да се наставља продужење политике неједнакости, у којој 1% Американаца контролише 40% богатства и да такво стање поткопава економски раст, води у ерозију демократије и доводи до пораста нестабилности америчког друштва. Осим тога, „Америчка доходовна неједнакост представља застрашујућу сабласт за глобалну привреду. Ризик је да ће средња класа бити све теже и теже погођена и да ће перспективитет бити само за неколицину на врху. Средња класа је важна за стабилан раст и јаку демократију. Када друштво постаје све више и више подељено, постаје све више управљано класом и врло је тешко да демократски процеси добро функционишу у таквом друштву“. У последњих неколико деценија у САД је драматично повећана неједнакост у приходима и богатству, истиче Стиглиц и као пример наводи да је 2011. шесторо наследника империје „Вол Март“ управљало богатством од

²⁰ <http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>

²¹ <http://www.ilo.org/global/publications/lang-en/index.htm>

²² Stewart Lansey, *The Cost of Inequality*, Gibson Square 2012.

близу 70 милијарди долара, што одговара имовини свих најсиромашнијих 30 одсто америчког друштва.²³

Број милијардера у САД се за 25 година увећао четрдесет пута до 2007. године, док је укупна имовина 400 најбогатијих Американаца порасла са 169 милијарди на 1.500 милијарди долара. После 2007. године, током година кредитног колапса праћеног економском депресијом и растућом незапослености, овај тренд је експоненцијално убрзан: уместо да погоди једнаком мером, како се очекивало и представљало, криза је била упорно селективна у неједнакој расподели: број милијардера у САД достигао је 2011. године историјску цифру од 1.210, док је њихова укупна имовина скочила са 3.500 милијарди 2007. на 4.500 милијарди долара у 2010. години.²⁴

Према Организацији за економску сарадњу и развој (OECD), социјалне разлике су највеће у претходних педесет година. Неједнакост је од 1990. порасла у 14 од 18 најразвијенијих земаља Г20, а економски раст није стижао до најсиромашнијих, закључује се у анализи Охфама. Социјално „најједнакије” су развијене економије с натпросечним приходима: Француска, Немачка, Канада, Италија и Аустралија. У групи најразвијенијих Француска има најмању социјалну неједнакост. Међутим, видљиви су знаци разарања социјалне државе и у богатим земљама: и у Канади, Великој Британији и Немачкој неједнакост је повећана. У САД је највећа разлика између богатих и сиромашних. Неједнакост је расла и у Турској, Немачкој, Индонезији, Аустралији, Индији, а најбрже у Русији, Кини, Јапану и Јужној Африци – у којој ће, судећи по садашњим трендовима, у следећој деценији још милион људи пасти испод линије сиромаштва. У Јужној Африци је истовремено најизразитија концентрација на самом врху скале примања. Учешће најсиромашнијих у укупним приходима, по налазу Охфама, у већини земаља је веома ниско и често не прелази један одсто. По учешћу најсиромашнијих десет одсто у укупној популацији у групи Г20, на врху је Индија. Просечни приход десет одсто најбогатијих је око девет пута већи од прихода десет одсто најсиромашнијих у земљама ОЕЦД, а пре 25 година богати су зарађивали седам пута више. Половина света, око три милијарде људи, живи са мање од два долара дневно.²⁵

У условима глобалне економије претпостављало се да ће слободан проток капитала, роба, услуга и радне снаге довести до пораста стопе раста широм света, а нарочито сиромашних земаља. Основна претпоставка овог предвиђања била је заснована на мишљењу да сиромашне земље нарочито добијају интеграцијом у светску привреду, јер лакше долазе до капитала који им је потребан за развој и брже усвајају технолошка достигнућа развијених земаља, али разлике између просечних доходака богатих и сиромашних земаља су се повећале, а не смањиле.

У процесу ширења глобалне економије пресудну улогу имали су ММФ и Светска банка. Џозеф Штиглиц истиче да ни пола века након оснивања ММФ-а није успео да обезбеди глобалну макроекономску стабилност, што је био његов основни задатак. „Нису обезбеђени фондови за земље које се суочавају са економским опада-

²³ <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/americas/united-states/121226/joseph-stiglitz-us-income-inequality>

²⁴ <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/americas/united-states/121226/joseph-stiglitz-us-income-inequality>

²⁵ <http://www.oxfam.org/>

њем и није се успело у успостављању стања блиског потпуној запослености. ММФ је заговарао политику брзе либерализације тржишта, што је довело до глобалне нестабилности”.²⁶

У смислу економских политика основу чине владавина тржишта, смањење улоге државе, дерегулација, приватизација и елиминисање концепта јавног добра или друштва и увођење индивидуалне одговорности. Владавином тржишта цене на тржишту формирају се без утицаја државе, а смањење улоге државе подразумева и постепено смањење државних издатака за социјалне програме за незапослене, као и смањење издатака за здравствену заштиту и образовни систем. Приватизација успоставља већу ефикасност, али доноси и другачију прераспodelу богатства и његово повећање у корист богатих а трошкови друштва за измирење основних потреба постепено расту (образовање, здравствена заштита, јавна добра и услуге...). Елиминисањем концепта јавног добра и увођењем индивидуалне одговорности проблем сиромаштва све више се пребацује на сиромашне.²⁷

Услед притиска крупног капитала долази до слабљења основних функција социјалне државе. У савременој глобалној економији дуго је владало мишљење да се економска равнотежа на тржишту може остварити уколико нема државног мешања, државних закона и регулатива у економској области, чиме се омогућава да се економски актери понашају рационално и да се могу прилагодити свакој ситуацији.

Међутим постојеће економске кризе демантовале су овакво становиште. На ову дилему упућује криза јавног дуга, као горући проблем кризе. Последња криза из 2007. године показује и један нови проблем, који је повезан са тржиштима која не функционишу на високом степену интеграције и развијености глобалног тржишта. Услед насталог проблема немогућности функционисања тржишта према неолибералним принципима дошло се до ситуације да државе интервенишу на тржишту спасавајући највеће компаније, што је у супротности са неолибералним принципима. У таквим условима број сиромашних наставио је да расте.

Угрожавање безбедности у условима повећања економских неједнакости

С обзиром на то да је изазов безбедности усмерен ка безбедности појединца, он се дефинише као вредност, при чему се прави диференцијација у избору субјекта безбедности од државе ка појединцу, како истиче Љубомир Стајић: „Тиме долазимо до новог приступа безбедности (насупротив одређењу безбедности као одсуства угрожавања), тј. до одређивања садржаја безбедности, што полази од тога да је безбедност у ствари вредност (државна, национална, политичка, економска, лична итд.), и то инструментална вредност која објашњава начин да се нешто постигне, а не само појава (стање) само за себе”.²⁸ Људска безбедност третира вредно-

²⁶ Штиглиц Џ., *Противуречности глобализације*, стр. 28.

²⁷ Martinez E., *What is neoliberalism*, Nation Network for immigrant and Refugee Rigts, 1997, str. 1.

²⁸ Стајић Љ., *Основи безбедности*, стр. 23.

сти човека (појединца) као вредности које представљају предмет безбедносне заштите. Она у средиште поставља човека (појединца).

UNDP је 1993. године у свом извештају о људском развоју дао основе за промену концепта безбедности: „Концепт безбедности мора да се промени од искључивог нагласка на националној безбедности ка много већем значају безбедности људи, од безбедности која се постиже уз помоћ наоружања до безбедности која се постиже путем људског развоја, од безбедности територије до безбедности хране, запослења и животне околине.”²⁹ Овај извештај представљао је увод у развој концепта људске безбедност, који су касније преузеле одређене државе (Канада и Јапан) као једно од опредељења сопствене спољне политике. Дошло је до проширења концепта безбедносне претње, па је он дефинисао претње у седам области: економска безбедност (претње назапослености, несигурност радног места, неједнакости у приходима, лошим услови рада, инфлација, слабо развијен систем социјалног осигурања), безбедност у погледу хране, здравствена безбедност, безбедност животне средине, лична безбедност, безбедност заједнице и политичка безбедност.

Одрживи људски развој, као једно од схватања људске безбедности које у смислу овог рада разматра економска и социјална права и право на животну средину појединца, подразумева мере прерасподеле које се односе на неједнакости у богатству и приходима између богатих и сиромашних, које успостављају структуре власти на нивоу испод државног, на државном и на глобалном нивоу. На основу економских неједнакости јавља се економска несигурност, при чему долази до нарушавања основних људских потреба и стварања сиромаштва, глади и незапослености, које даље условљавају и редукују неких других права људи и смањење учешћа у политичком животу.

Под појмом „изазов” подразумева се и довођење одређене вредности у ситуацију да буде повређена, оштећена или изгубљена. Изазов није природно условљен већ је друштвено узрокован. Као вредност која се штити подразумева се економска и социјална безбедност појединца као димензије људске безбедности (довољан и предвидив доходак, предвидиво запослење, обезбеђено социјално осигурање и др.).

Концепт „позитивног мира” дао је Јохан Галтунг и он је представљао теоријску основу за концепт људске безбедности. По дефиницији Јохана Галтунга, дефиниција мира може се означити као „одсуство директног, структурног и културног насиља”.³⁰ Структурно насиље, према Јохану Галтунгу, јесте оно код којег нема препознатог починиоца и код којег се не може уочити непосредна узрочна веза између оних који трпе насиље и насилног чина (нпр. људи којима је ускраћена слобода услед сиромаштва).

Разумевање мира, по Галтунгу, разликује се од „негативног мира”, који представља одсуство рата који је само једна врста директног насиља. Мир као инструментална вредност може да почива искључиво на одсуству онога што Галтунг назива „структурним насиљем”, односно лишености великог броја људи нормалних услова за живот.³¹ „Економске, политичке и друштвене структуре могу имати разорније последице од пушака и бомби”.³²

²⁹ Human Development Report 1994, www.undp.org/hdro/c94over.htm.

³⁰ Галтунг Ј., *Мирним средствима до мира*, стр. 35.

³¹ Galtung J., *Cultural Violence*. Sage Publications.

³² Galtung J., *Cultural Violence*. Sage Publications.

Структурне неједнакости за последицу могу имати масовне осећаје депримираности људи, општи пораст несигурности и страха од губитка животних шанси и друштвене маргинализације. Најтежи облици криминала, попут организованог и насилничког, најприсутнији су у друштвима са великим социјалним разликама, као и друштвима са високом стопом сиромаштва и незапослености. Неједнакост у приступу политичкој и свакој другој моћи, образовању, здравственој нези и правној заштити, карактеристични су облици структурног насиља, које је обично невидљиво и извире из саме друштвене структуре која предодређује положај људи сходно њиховим економским, етничким, полним, културолошким или политичким обележјима. Пораст економских неједнакости, сиромаштва и незапослености умањује солидарност између људи, разара социјалну кохезију и нормативни систем. Стање друштвене дезорганизације карактерише не само распад неформалног система вредности, већ и слабљење формалног система, што ствара услове за стварање још веће дезорганизације, која исходи све већим стопама криминала и укупног нивоа насиља у друштву. То је насиље које настаје као последица материјалне осујећености, друштвене инфериорности, осећаја личне неадекватности појединаца, лоше социјалне промоције широких слојева и група становништва.³³

У складу са дефинисаним појмом „изазов“ безбедности, у смислу конкретног одређења у овом раду истичемо угрожену људску безбедност, односно безбедност појединца (димензије економска и социјална безбедност),³⁴ конкретно угрожена животна егзистенција појединца би са становишта Галтунга било угрожавање основних људских потреба. Она се уочава повећањем броја људи (појединаца) који живе испод границе сиромаштва услед сталног повећања економских неједнакости.

Тенденција повећања економских неједнакости и у будућем времену неминовно повећава ризик да део људи који се налази мало изнад границе сиромаштва пређе у категорију сиромашних. Тако се повећање економских неједнакости рефлектује у два правца: угрожавање људске безбедности наступило је код свих људи који су постали сиромашни, а ризик за људску безбедност се повећао за део људи који у будућем периоду могу постати сиромашни услед постајања таквог статистичког тренда, узрокованог одређеним структурним чиниоцима глобалне економије.

Државе са напредном, стабилном економијом и релативно праведном расподелом добара међу становницима мање су подложне социјалним и политичким потресима од сиромашних држава, у којима су изражене друштвена неједнакост и економска нестабилност. Драматичан пораст економске и социјалне неједнакости у оквиру и између земаља повећаће изазове безбедности.³⁵

О одређеним последицама економских неједнакости крајем 2008. године ММФ је упозорио владе држава да постоји могућност насилних излива гнева, што се и догодило протестима широм света због замрзавања плата, повећања пореза, продужења радног века и смањења одређених права услед покушаја стабилизације и смањења проблема јавног дуга. Захтеви су се такође односили и против повећања цена хране и других производа које угрожавају животни стандард обичних људи.

³³ Факултет политичких наука, *Годишњак 2008*, страна 458.

³⁴ Група аутора, *Индикатори људске безбедности у Србији*, стр. 21.

³⁵ Кајтез И., *Да ли је глобализација крива за све несреће садашњег света*, стр. 17.

Протести у Тунису и Египту претворили су се у Арапско пролеће, а у Европи се протестовало у великом броју земаља. У Боливији су протести против повећања цена хране приморали председника државе да одустане од смањења субвенција, а у Израелу је протест био због веома високих цена. Пад стандарда средње класе и неповољан положај младих били су основ за демонстрације за Шпанији, Грчкој, Израелу и Чилеу. Већи део ових држава прихватила су неједнакост као замену за економски раст. Разлике између све богатијих и све већег броја сиромашних поста-
ле су очигледне, због чега се гнев испољио на улицама. У основи протеста било је сазнање да се осиромашење милиона људи врши насупрот интернационално по-
везаној елити која и у кризи остварује профит.³⁶

О повећању неједнакости у САД говори и Збигњев Бжежински, који истиче: „Америка је дозволила повећање социјалне неједнакости. Ако је 1990. директорска плата у компанији била 70 пута већа од просечне америчке, сад је већа 325 пута. Омаловажена је праведност у друштву, што је темељ стабилности државе”.³⁷

У насталим условима дошло је до битне промене окружења, с обзиром на то да је у великом броју држава у свету дошло до протеста и испољавања гнева средње класе, што говори о степену раслојавања и повећања сиромаштва. Разлике у богатству поста-
ће све очигледније, а повећање сиромаштва подстакнуће сазнање неправде међу они-
ма чија очекивања нису испуњена, повећавајући напетости и нестабилности, како уну-
тар једног друштва, тако и међу различитим друштвима, што може и надале изазивати
нереди, пораст криминала, тероризам и побуне. О томе говори и извештај британског
министарства одбране из 2007. године, у коме се каже: „Светске средње класе могле
би да се уједине, користећи приступ знањима, изворима и вештинама, како би уобличи-
ле транснационалне процесе у интересима сопствене класе”.³⁸

„Први пут у историји већи део планете је политички активан и повезан путем дру-
штвених мрежа. Млади трећег света су посебно нестрпљиви и одлучни. Пореклом
углавном из социјално нестабилне ниже средње класе, подстакнути осећајем социјал-
ног беса, милиони студената су револуционари већ упола мобилисани, повезани ин-
тернетом.”³⁹ Њихова физичка енергија и фрустрација само чека да их подстакне нека
идеја, вера или мржња, истиче Збигњев Бжежински.⁴⁰ „Растуће незадовољство услед
неједнакости прошириће се из света у развоју на друге земље, иако је буђење маса још
у повоју, јер је суочено са многим препрекама, од којих главне стижу од оних који посе-
дују моћ и теже да задрже *status quo*, али ће оно подстакнуто економском кризом и по-
литичким притисцима бити све теже контролисати”, истиче Ендрју Гавин Маршал.⁴¹

Сурове имовинске неједнакости највећи су изазов за данашњи свет и могу до-
вести до озбиљних поремећаја у односима како међу државама, тако и унутар њих,
уз могући пораст насиља и непредвидивих сценарија, наводи се у студији Светског
економског форума о развоју у 2013. години. „Финансијска криза 2007. године те-

³⁶ *Новости*, 4. септембар 2011.

³⁷ Бжежински З., *Стратешко виђење: Америка и криза глобалне моћи*, стр. 87.

³⁸ *Новости*, 4. септембар 2011.

³⁹ Ендрју Гавин Маршал, *Глобална економска криза*, стр. 59.

⁴⁰ Бжежински З., *Стратешко виђење: Америка и криза глобалне моћи*, стр. 131

⁴¹ Ендрју Гавин Маршал, *Глобална економска криза*, стр. 58.

мељно је изменила улогу и приоритете влада света које имају све мање маневарских могућности да смање јаз између оних који имају и свих других”, истиче Бранко Миловановић, водећи економиста Светског економског форума.⁴²

Карл Полањи истиче да је функционисање аутоматског механизма тржишта довело до стварања огромних материјалних богатстава, изазивајући оштећења друштвеног ткива и структурни слом оличен у хаосу, ратовима и општем пропадању. Објашњавајући феномен стогодишњег мира 19. века он је узроке стања одсуства сукоба у међународним односима видео у цивилизацији 19. века, која је имала своје основе у институционалним механизмима, а као резултат институционалних механизма било је очување мира, тј. економско и политичко устројство света обезбедило је међународни мир, насупротив саморегулишућој економској равнотежи остварењу деловањем потпуно слободног тржишта.⁴³

Улога државе у обављању контроле у социјалној и економској сфери је минимална, а уместо државе као главног субјекти међународних односа јављају се транснационалне компаније и међународне организације. Држава у економској и социјалној сфери постаје сервис елита, уместо сервис грађана. Штити се интерес крупног капитала, јер он ствара профит и економску ефикасност, насупротив решавању других проблема попут незапослености и економске неједнакости.

Закључак

Због глобалне међузависности дошло је до преструктурирања света и преношења ауторитета са националних држава на супранационалне ауторитете. Скуп мега-корпорација које су повезане савезом држава које управљају економијом често се ослања на моћ државе ради смањења ризика.⁴⁴ Суверене државе морају се навићи да живе са губитком своје економске моћи.⁴⁵

То доводи до повећања економских неједнакости које повећавају број људи који се налазе испод границе сиромаштва, умањујући могућности приступа тих људи облицима моћи, како политичких, тако и образовању, здравственој заштити и остваривању правне заштите. Повећање броја незапослених и пораст сиромаштва доводе до слабљења друштвене стабилности и система вредности.

Нови облици друштвене организације потиснули су националну државу као примарну економску и политичку јединицу, при чему се држава релативне једнакости и благостања преобразила у државу конкуренције и неједнакости, а држава од сервиса грађана претворила врло често у сервис елита и појединих центара моћи. Нема аутоматске везе између неједнакости и политичке реакције, али прва даје подстицај другој, нарочито када је неједнакост комбинована са нестабилношћу када су финансијске кризе и рецесије које људе остављају без посла.⁴⁶

⁴² Политика, 20. септембар 2013.

⁴³ Полањи К., *Велика трансформација*, стр. 28.

⁴⁴ Чомски Н., *Медиј, пропаганда и систем*, стр. 112.

⁴⁵ Аврамов С., *Трилатерална комисија*, стр. 74.

⁴⁶ Нај Џ., *Како разумевати међународне односе*, стр. 192.

Структурне неједнакости стварају материјалну несигурност и неизвесност (угрожена животна егзистенција), релативну друштвену искљученост и осећај безвредности сиромашних људи, што представља структурно насиље, које је обично невидљиво и извире из саме друштвене структуре која предодређује положај људи.

Економски и социјални проблеми посебно су опасни по неразвијене земље, а последица је, често, избијање грађанских ратова и етничких и верских конфликта. Такође, измештање производње у земље у којима се може наћи радник за плату мању од једног долара дневно доприноси порасту незапослености, и то пре свега у развијеном свету, као и повећање сиромаштва и мржње у неразвијеном свету. Неједнакост и сиромаштво су моћан фактор генерисања етничких сукоба, а центар таквих сукоба налази се на тлу сиромашних земаља.⁴⁷

У друштву створених структурних неједнакости на економској основи и повећањем сиромаштва угрожена је људска безбедност појединаца, али на тај начин створен је и шири контекст и амбијент за ескалацију насиља према разним појединцима и институцијама на државном и глобалном нивоу, уколико дође до спонтане или планске мобилизације и подстицаја маса. Од угрожене људске безбедности ескалацијом насиља и употребом силе може доћи и до угрожавања друштвене безбедности, безбедности државе и њених институција. Тако створене економске неједнакости и беспомоћност спонтаних и организованих маса, у одређеним околностима, могу довести до опасности за опстанак постојећег друштвено-политичког и економског система.

Повећање сиромаштва, као један од показатеља повећања економских неједнакости, највећа је систематска претња безбедности. Неолиберализам као политичко-економски модел у светским размерама продубљује јаз између богатих и сиромашних, ширећи сиромаштво, чиме се актуелизује и заоштрава неједнакост као општи амбијент и окружење за нестабилност, сукобе и конфликте, доносећи бројне и све веће опасности.

У основи небезбедности појединаца је сама чињеница да не постоје минимална обавезујућа правила (за наднационалне институције и државе) која ће обезбедити стопу незапослености у унапред одређеним и дефинисаним оквирима, односно минималну животну егзистенцију за све људе, што представља пандам повећању економских неједнакости и сиромаштва.

Недостатак механизма економске и социјалне заштите људи доводи до стварања изазова безбедности у којима они у одређеним околностима могу лако прерастати у ризике и претње, са могућностима угрожавања ширег спектра безбедности друштвене организације и економско-политичког поретка.

Литература

1. Brzezinski, Z.: *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*, Basic books, New York, 2012.
2. Галтунг, Ј.: *Мирним средствима до мира: Мир и сукоб, развој и цивилизација*, Службени Гласник/Југоисток XXI, Београд, 2009.
3. Galtung, J.: 'Cultural Violence', *Journal of Peace Research*, Vol. 27, No. 3 (Aug., 1990), Sage Publications, Ltd., 1990

⁴⁷ Печујлић М., Глобализација два лика света, стр. 137.

4. Група аутора: *Индикатори људске безбедности у Србији*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2005.
5. Грубачић, А.: *Време глобализације*, Драганић, Београд, 2005.
6. Ејдус, Ф.: *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Београдски центар за безбедносну политику и Службени гласник, Београд, 2010.
7. Chossudovsky, M. and Marshall, A., G. (Editors): *The Global Economic Crisis, The Great Depression of the XXI Century*, Centre for Research on Globalization, Global Research Publishers, Montreal, 2010.
8. Davies, J., B.: *The World Distribution of Household Wealth*, United Nations University, 2008.
9. Кајтез, И.: „Да ли је глобализација крива за све несреће садашњег света”, *Годишњак Факултета безбедности*, Београд, 2010.
10. Ledger: *Globalisation*, Global Business Policy Council, 2000.
11. Милановић, Б.: *Одвојени светови*, UNDP, Београд, 2006.
12. Милашиновић, Р.: *Увод у теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004.
13. Стајић, Љ.: *Основи безбедности*, Драганић, Београд, 2005.
14. Полањи, К.: *Велика трансформација*, Филип Вишњић, Београд, 2003.
15. Rice, S., E., Graff, C., and Pascual, C.: *Confronting poverty weak states and U.S. national security*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2010.
16. Amartya, S.: „Democracy as a Universal Value”, *Journal of Democracy*, Vol. 10, No. 3, (1999.)
17. Lansey, S.: *The Cost of Inequality*, Gibson Square, 2012.
18. Стојановић, И.: *Држава и привредне реформе*, Прометеј, Београд, 2000.
19. Френсис, Ф.: *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, 1999.
20. Френсис, Ф.: *Судар култура*, Подгорица, 1997.
21. Хантингтон, С.: *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1999.
22. Human Development Report 1994, www.undp.org/hdro/c94over.htm.
23. <http://www.globalissues.org>.
24. <http://stats.oecd.org>.
25. <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/americas/united-states/121226/joseph-stiglitz-us-income-inequality>.
26. <http://www.fao.org>.
27. <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>.
28. <http://www.oxfam.org>.
29. Стиглиц Џ.: *Противуречности глобализације*, СБМ-х, Београд, 2002.
30. Collier and Hoeffler: „Greed and grievance in civil war”, *Oxford Journals*, 2004.
31. World Development Report 2003.
32. World Development Indicators 2006.
33. *Вечерње новости*, 4. септембар 2011, <http://www.novosti.rs>.